

rı çalınmış, türbe duvarı ve tonozu yıkıldı; camları kırılmıştı ve medresesi hayvan barınağı olarak kullanılmaktaydı. Mustafa Kemal Atatürk tarafından külliyein restorasyonu emredildikten sonra onarımı 1940-1943 yıllarında Vakıflar Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiş, 2007-2008'deki son onarımda deniz yönüne tehlikeli bir eğim gösteren minaresi aslına uygun biçimde tamir edilmiştir.

Külliye kesme taştan yapılmış, demir şebekeli pencereleri olan bir çevre duvarının içinde yer alır. Bu duvar üzerinde biri doğu, diğeri kuzey (deniz) yönünde bulunan basık kemerli iki kapı ile avluya geçilir. Avlunun orta kısmında yer alan cami 8 x 8 m. boyutlarında kare planlı ve üstü tek kubbeyle örtülü, tamamen kesme taştan bir yapıdır. Kuzey ve batı cephelerinin önünde on adet ince sütunla desteklenen düz çatılı bir son cemaat revakı dolanır. Batı köşesinde tek şerefeli zarif minaresi yükselir. Kırmızı ve beyaz taşlardan örülmüş kapı kemerinin üzerinde yer alan dört mısralık sülüs yazılı kitâbedeki manzume şair Ulvî'ye aittir. Kitâbenin son beyti 988 yılını verir. Caminin 8,20 m. çapındaki kubbesi kalın duvarlar üzerine oturan, köşeleri stalaktitli, tromplu ve yüksek kasnaklıdır. Altta dikdörtgen söveli, üstte sivri kemerli ve dairesel biçimli iki sıra kubbe kasnağında kemerli küçük pencereleri vardır. Üst sıra pencereleri dekoratif alçı şebekeli ve revzenlidir. Mermer mihrabı mukarnas yaşmaklıdır. Ahşap minberi ve vaaz kürsüsü yenidir. Kubbe içi ve kasnağı rûmî, palmet gibi klasik motifler kullanılarak meydana getirilmiş çok renkli kalem işi süslemeye sahiptir. Kubbedeki celî sülüs yazılar İsmail Hakkî Altunbezer tarafından yazılmıştır. Cami ile son derece uyumlu biçimde inşa edilen kesme taş minaresinin şerefe altı stalaktitlidir. Halkın "Kuşkonmaz Camii" diye andığı Sinan'ın bu küçük, fakat son derece zarif ve orantılı yapıyı genellikle külliyein planı asimetrik ol-

sa da âhengi bozan bir görüntü teşkil etmez.

Külliye inşa edilirken 1580 yılında vefat eden Şemsi Ahmed Paşa'nın türbesi caminin deniz yönüne doğru olan kuzeydoğu cephesine bitişiktir. Türbe kapısı üzerinde bulunan, iki satır halindeki dört mısralık sülüs yazılı kitâbede tarih yoktur. 4,5 x 4 m. boyutlarındaki türbe bir aynalı tonozla örtülüdür. Kemerli kapısı kuzeybatı cephesinde yer almakta, diğer cephelerinde iki kat halinde üç sıra pencere bulunmaktadır. Altta pencereler dikdörtgen söveli, üsttekiler sivri kemerli ve petek şeklinde alçı şebekelidir. Türbenin harime bakan güneybatı kenarı geniş kemerli bir açıklık halinde olup bronz bir şebekeyle camiden ayrılır. Türbenin içindeki sanduka 1984 yılında yapılmıştır. Caminin doğu kısmındaki küçük hazîrede çoğunluğu XVIII. yüzyıla ait mezarlar bulunmaktadır.

İç avluyu batı ve güney yönlerinden sınırlayan medrese "L" şeklinde iki kanattan meydana gelir. Batı kanadının merkezî kısmında yer alan 7 x 7 m. boyutlarında, yüksek kasnaklı bir kubbeyle örtülü dersane on iki adet kare planlı, 3 x 3 m. boyutlarında, kubbeyle örtülü hücrelerden oluşur. Bu bölümün önünde baklava başlıklı on sekiz sütunun taşıdığı sivri kemerli, düz çatılı bir revak yer alır. Dersane ve medrese hücreleri çift sıra pencere ile ışık alır. Medresenin inşaatında cami ve türbeden farklı biçimde kesme taşın yanında tuğla kullanılmıştır. *Tuhfetü'l-mi'mârîn*'deki notlardan anlaşıldığına göre medrese tekke olarak hizmet vermiş, Balkan savaşları sırasında ve 1914'te içinde göçmenler barınmıştır. 1953 yılından itibaren halk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Medresenin sahile paralel kanadının güney ucundaki tonozlu mekânda helâ ve abdest muslukları yer alır. Külliyein batı kısmında III. Murad için inşa edilen Şemsi Paşa Sarayı (Şerefâbâd) bulunuyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvanşarâyi, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 191; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 55; Halil Edhem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 69; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1965, II, 62-63; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarısının Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 203-207; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, I, 281-292, 386-388; II, 291-293, 407-408; Oktay Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 142-144; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 196, 333; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erşen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 316-317, rs. 152-153; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I,

347-352; II, 626-627; III, 1242-1244; Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Üsküdar ve Şam Arasındaki Köprü = Şemsi Ahmet Paşa ve Mimari Eserleri", *Üsküdar Sempozyumu I: 23-25 Mayıs 2003: Bildiriler*, İstanbul 2004, II, 9-25; Sadi S. Kucur, "Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa Camii Haziresi Mezar Taşları", a.e., II, 26-58; Erdem Yücel, "Şemsi Paşa Külliyesi", *Arkitekt*, sy. 336, İstanbul 1969, s. 157-160; a.mlf., "Şemsi Ahmet Paşa Camii Restorasyonu", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, II/24 (1988), s. 45-49; a.mlf., "Şemsi Paşa Külliyesi", *Türkiyemiz*, XIII/37, İstanbul 1982, s. 34-39, 48; Suut Kemal Yetkin, "Şemsi Paşa Külliyesi", *Sanat Dünyamız*, VII/19, İstanbul 1980, s. 2-9; Gülbin Gültekin, "Şemsi Paşa Külliyesi", *DBİst.A*, VII, 157-159.

EBRU KARAKAYA

ŞEMSÎ YIL

Güneşin hareketine göre belirlenen takvim yılı
(bk. TAKVİM).

ŞEMSİYYE

(الشمسية)

Nusayrîliğin

IX. (XV.) yüzyıldaki reislerinden Ali el-Haydarî'ye nisbet edilen ve Haydariyye, Gaybiyye adlarıyla da anılan grup
(bk. NUSAYRİLİK).

ŞEMSİYYE

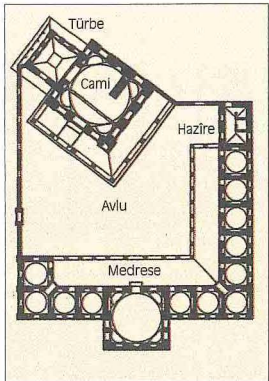
(شمسية)

Halvetiyye tarikatının Şemseddin Sivâsî'ye (ö. 1006/1597) nisbet edilen bir kolu
(bk. ŞEMSEDDİN SIVÂSÎ).

eş-ŞEMSİYYE

(الشمسية)

Ali b. Ömer el-Kâtîbî el-Kazvî'nin (ö. 675/1277) mantğa dair risâlesi.

Şemsi Paşa Külliyesi'nin planı

Şemsiyye bir mukaddime, üç bölüm (makale) ve bir hâtmeden meydana gelmektedir. Mukaddimede bilginin tabiatından hareketle mantığın gerekliliği incelenir ve betimsel (resmî) tanımı yapılır; mantığın konusu, bilinmeyen bir kavram ve yargıya ulaştırılan yöntem olarak belirlenir. Dört fasıldan oluşan birinci bölümde lafız-mâna ilişkisi, delâlet konuları, kaplam, içlem, beş tümel, tanımlar, tanım yanlışları, dilin kaynağı gibi konular özet halinde ele alınır. Önermelerin incelendiği ikinci bölüm bir mukaddime ile üç fasıldan meydana gelir. Mukaddimede önerme ve çeşitlerinin tanımı yapılır. Birinci fasılda yüklemli önermenin öğeleri, nitelik ve nicelikleri, olumsuzluk eklemine özne ve yüklem parçası olması durumları ve yüklemli önermelerin altısı basit, yedisi birleşik olan on üç kipi anlatılır. İkinci fasılda şartlı önermeler ve kipleri, üçüncü fasılda çelişki, düz ve ters döndürme, şartlı önermelerin eşdeğerliliği incelenir. Kıyasın ele alındığı üçüncü bölüm beş fasıldan meydana gelir. Birinci fasılda kıyasın tanımı ve çeşitleri (iktiranî-istisnâî) üzerinde durulur. İkinci fasılda kipli kıyaslar, üçüncü fasılda şartlı öncüllerden yapılan iktiranî kıyaslar kısaca anlatılır. Dördüncü fasılda istisnâî kıyas ve levâhîku'l-kıyâs, beşinci fasılda birleşik kıyaslar, ters kıyas, tümevarım ve temsil konuları yer alır. Risâlenin iki bahisten oluşan hâtimesinin birinci bahsinde "kıyasların maddeleri" başlığı altında önermelerin doğruluk değerleri, kesin önermeler ve kesinlik taşımayan önermeler diye iki kümede incelenir. Ayrıca bunların hangilerinden burhan, cedel, hatâbe, şiir ve mugalata yapıldığı açıklanır. İkinci bahiste bilginin öğeleri olan konuları, ilkeleri ve sorunları kısaca tanıtılır.

eş-Şemsiyye'nin sistemi ve aynı zamanda mantığın konusu kavramlar, önermeler ve kıyaslar şeklinde belirlenmiştir. Kazvî'nin konuların anlatımında İbn Sînâ mantığına dayanmakla birlikte eserin tertibi özgündür (Street, s. 289). Müellif bu risâlede on kategoriye hiç değinmez. Kipli yüklemli önermeleri daha sistematik biçimde inceler. Fârâbî ve İbn Sînâ'nın ele almadığı iktiranî kıyasın dördüncü şekline yer verir ve öncekilerin dördüncü şekli beş kısım halinde incelemelerine rağmen Kazvî'nin bu şeklin sekiz kısmından söz eder. İbn Sînâ'nın kıyastan önce ele aldığı önermelerin doğruluk değerini Kazvî'nin kıyastan sonra bırakır. Burada İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbihât*'ndaki altıncı ve dokuzuncu bölüm birleştirilerek incelenmiş, beş sanat denilen burhan, cedel, mu-

galata, hatâbe ve şiire kısaca temas edilmiştir. Dolayısıyla eser İbn Sînâ'dan sonra mantığın sürüleşmesini gösteren en iyi örneklerden biridir.

er-Risâletü's-Şemsiyye, sûrî mantığın muhtasar ve faydalı bir metni olduğundan bütün İslâm coğrafyasında üzerine şerh, hâşiye ve ta'lik şeklinde pek çok çalışma yapılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1063-1064; Habeşî, II, 1116-1125). Klasik dönem çalışmalarının en meşhuru Kutbüddin er-Râzî'nin *Tahrîrû'l-kavâ'idü'l-mantıkiyye fi şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye*'sidir (İstanbul 1259, 1281, 1286, 1288, 1318; Kalküta 1815, 1842; Leknev 1283; Kahire 1293, 1307, 1325, 1367). Bu şerh üzerine Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Sa'deddin et-Teftâzânî, İsmâüddin el-İsferâyînî, Celâleddin ed-Devvânî, Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî ve Dede Cöngî gibi âlimler hâşiye yazmış, Cürcânî'nin hâşiyesi için Molla Ali el-Acemî, Molla Fenârî, Kara Dâvud İzmitî ve Siyâlkûtî hâşiye kaleme almıştır. Siyâlkûtî'nin hâşiyesine Abdülhamîd b. Ömer el-Harpûtî ve Abdurrahman eş-Şirbînî hâşiye ve ta'lik yazmıştır. Eser için ayrıca İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (*el-Kavâ'idü'l-celiyye*, nşr. Fâris el-Hassûn, Kum 1412), Kâdî Mîr Meybüdü (*Şerhu's-Şemsiyye*, İstanbul 1289, 1327), Muhammed b. Mûsâ el-Bosnevî, Musannifek, Eyyübzâde Mustafa ve diğer birçok âlim şerh ve hâşiye kaleme almıştır.

Kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan *eş-Şemsiyye*'nin (Brockelmann, *GAL*, I, 612-613; *Suppl.*, I, 845-847; *Mu'cemü'l-mahtûât*, II, 942-943) gerek müstakil (İstanbul 1263, 1279, 1296, 1308; Kalküta 1815; Taşkent 1894) gerekse şerh, hâşiye ve ta'likleriyle birlikte birçok baskısı yapılmıştır. Ayrıca Kutbüddin er-Râzî şerhi ve Cürcânî, Siyâlkûtî, Devvânî, Desûkî, Şirbînî hâşiyeleriyle birlikte *Şürûhu's-Şemsiyye* adıyla iki cilt halinde yayımlanmış (Kahire 1327-1328), eserin metni II. cildin sonunda verilmiştir (s. 287-309). *er-Risâletü's-Şemsiyye* ve şerhlerinin henüz ilmi neşirleri yapılmamış, Mehdi Fazlullah üç matbu nüshayı esas alarak yeni bir metin kurmaya çalışmıştır (Dârülbeyzâ 1998). Muhsin Bîdârfer, Kutbüddin er-Râzî'nin şerhini ve Cürcânî hâşiyesinin tashihli bir neşirini gerçekleştirmiştir (Kum 2004). Eser modern zamanlarda da araştırmacıların dikkatini çekmeye devam etmiş, Aloys Sprenger risâlenin metnini İngilizce'ye çevirmiştir (Calcutta 1854). Bu çevirinin kapsamında eserin Arapça ismi verilmekle birlikte baskıda Arapça metin yoktur. Ancak Sprenger ve W. Nassau Lees'in nezaretin-

de neşredilen Tehânevî'nin *Keşşâfü'ş-Şemsiyye* adlı çalışmasında (I-II, Kalküta 1862) sonunda *eş-Şemsiyye*'nin metni ve İngilizce tercümesi yer almaktadır. Nicholas Rescher *Temporal Modalities in Arabic Logic* adlı çalışmasında (Dordrecht 1987) iki temel kaynağa dayanır. Bunlardan biri Aloys Sprenger'in İngilizce çevirisi, diğeri İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbihât*'ının A. M. Goichon tarafından *Livres des directives et remarques* adıyla Fransızca'ya yapılan tercümesidir (Paris 1951). Yine Peter Adamson ve Richard C. Taylor'un editörlüğünü yaptığı *The Cambridge Companion to Arabic Philosophy* adlı eserin (Cambridge 2005; Türkçe tercümesi: *İslâm Felsefesine Giriş*, İstanbul 2007, s. 273-293) mantık bölümünü yazan Tony Street bu bölümü *eş-Şemsiyye*'yi esas alarak telif ettiğini belirtmektedir. Risâlenin Türkçe'ye tam bir çevirisi mevcut değildir. Safranbolulu Seyyid Muhammed Fevzi Efendi, Arapça'da olduğu gibi Türkçe'de de eser üzerine çalışmaları başlatmak için *Tercümân-ı Şemsiyye* adıyla mukaddimeyi ve birinci bölümü (tasavvurat kısmı) Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1307).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Ömer el-Kâtibî, *eş-Şemsiyye* (nşr. Mehdi Fazlullah), Dârülbeyzâ 1998; Kutbüddin er-Râzî, *Tahrîrû'l-kavâ'idü'l-mantıkiyye fi şerhi'r-risâleti's-Şemsiyye* (nşr. Muhsin Bîdârfer), Kum 2004; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1063-1064; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1538; Brockelmann, *GAL*, I, 612-613; *Suppl.*, I, 845-847; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbî 1425/2004, II, 1116-1125; D. Gutas, *İbn Sînâ'nın Mirası* (der. ve trc. M. Cüneyt Kaya), İstanbul 2004, s. 149; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstanbul ve Ânâtûlî* (haz. Ali Rızâ Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], II, 942-943; T. Street, "Mantık", *İslâm Felsefesine Giriş* (ed. P. Adamson - R. C. Taylor, trc. M. Cüneyt Kaya), İstanbul 2007, s. 273-292; Mehmet Ali Aynî, "Türk Mantıkçıları", *DİFM*, III/10 (1928), s. 49-64; Hüseyin Çaldak, "Necmeddin Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvî'nin Hayatı, Eserleri ve Şemsiyye'si", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, Sivas 1999, s. 491-508.

ALİ DURUSOY

ŞEMSÜ'L-MAÂRİF

(شمس المعارف)

Ahmed b. Ali el-Bûnî'ye

(ö. 622/1225)

nisbet edilen

havâs ilimlerine dair eser.

Tam adı *Şemsü'l-ma'ârif ve leğâ'ifü'l-avârif*'tir. Taşkoprîzâde, havâs ilimlerinin öncelikle Kur'an sûrelerinin başında yer alan hurûf-ı mukattaayı, ilâhî kelâmı oluş-